

УДК 378: 94 (477)

Оксана ГОМОТЮК,

Тернопіль, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-2856-8541>

Ірина НЕДОШИТКО,

Тернопіль, Україна,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-9233-7169>

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ США У ВИСВІТЛЕННІ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РР.

Анотація. У статті розглянуто діяльність української діаспори США з метою висвітлення фактів про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні.

З'ясовано, що світ пізнав правду про цю страшну сторінку нашої історії завдяки таким відважним правдолюбам як Малком Магерідж, Вільям Баклі, Роберт Конквест та Джеймс Мейс.

Доведено, що українська діаспора США і до сьогодні тримає активну позицію у висвітленні трагічних подій 1932–1933 рр., адже світ має про це знати; у свідомості поколінь має закарбуватися глибоке розуміння того, що подібне ніде і ніколи не має повторитися. Так, у 2015 році з ініціативи української громади у Вашингтоні було відкрито Меморіал жертвам Голодомору 1932-33 років. Палата Представників Конгресу США одноголосно визнала Голодомор в Україні актом терору і масового вбивства, скерованим проти українського народу. У деяких штатах інформацію про Голодомор внесли до навчальних планів середніх шкіл.

Наголошуємо, що тема Голодомору 1932–1933 рр. в Україні така страшна і глибока, що, мабуть, мине чимало часу, поки вона буде вивчена й усвідомлена українцями і світом. Проте як етнічні українці, так і ті, хто проживає в діаспорі, мають докладати максимум зусиль для висвітлення всієї правди та гідного вшанування пам'яті усіх жертв геноциду українського народу.

Ключові слова: Голодомор, українська діаспора, Меморіал жертвам Голодомору, геноцид.

Oksana HOMOTIUK,

Ternopil, Ukraine,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-2856-8541>;

Iryna NEDOSHYTKO,

Ternopil, Ukraine,

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-9233-7169>

ACTIVITIES OF THE UKRAINIAN DIASPORA IN THE HIGHLIGHTING OF THE HOLODOMOR OF 1932-33

Annotation. The article examines the activities of the Ukrainian diaspora in the United States in covering the truth about the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine.

It has been found that the world has learned the truth about this terrible page in our history due to such brave truth-tellers as Malcolm Mageridge, William Buckley, Robert Conquest and James Mace.

It has been proved that the Ukrainian diaspora in the United States still takes an active position in covering the tragic events of 1932-1933, because the world needs to know about it, and a deep understanding must be etched in the minds of generations that this should never happen again. Thus, in 2015, at the initiative of the Ukrainian community, a Memorial to the Victims of the Holodomor of 1932-33 was opened in Washington. The US House of Representatives unanimously recognized the Holodomor in Ukraine as an act of terror and mass murder against the Ukrainian people. In some states, information about the Holodomor is added to secondary school curricula.

We have emphasized that the topic of the Holodomor of 1932–1933 in Ukraine is so terrible and deep that it will probably take a long time for it to be studied and realized by Ukrainians and the world. However, ethnic Ukrainian as well as in the diaspora must make every effort to shed light on the whole truth and honor the memory of all victims of the genocide of the Ukrainian people.

Keywords: Holodomor, Ukrainian diaspora, Holodomor Memorial, genocide.

Постановка проблеми. Одним із шляхів інтеграції України у світовий простір, утвердження її міжнародного іміджу, сприйняття як надійного і передбачуваного партнера є використання можливостей діаспори.

Велике значення для формування позитивного іміджу України має визнання міжнародним співтовариством штучного Голодомору 1932–1933 років.

Багато років ця тема залишалася незною, неіснуючою. Лише зі здобуттям Незалежності в Україні почали говорити про цю велику трагедію... Однак за межами України, зокрема, серед української діаспори США та Канади вже з 50-х років ХХ ст. проводили дослідження на цю тему.

Аналіз останніх досліджень. Для вивчення окресленої проблеми важливе значення мають праці С. Кульчицького, Я. Калакури, В. Марочка, Г. Васильчука, Г. Касьянова, М. Шитюка, К. Назарової та ін.

Однак ватро зазначити, що до сьогодні відсутня ґрунтовна й узагальнена праця, у якій висвітлювалася б зазначена проблема.

Більшість неопублікованих документів зберігається в різних архівних сховищах. Важливими для дослідження виявилися документи фондів Галузевого державного архіву Міністерства закордонних справ України.

Формулювання цілей статті. Дослідити діяльність української діаспори США у висвітленні Голодомору 1932-1933 рр.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що правда про Великий Голод в Україні 1932–1933 рр. вже закріпилася у свідомості майже усього світу. Однак шлях до цього був складним, тривалим, а робота щодо висвітлення всієї правди не припиняється і до сьогодні. Були часи, коли дійсність цього вселюдського злочину заперечували не тільки в СРСР, а й кореспондент «Нью Йорк Таймс» Волтер Дюранті, французький прем'єр Едвард Еріо, і навіть безсторонній, здавалося б, драматург Бернард Шоу [The fourth generation speaks the famine of 1933 in Ukraine through my eyes. Essay by winners of the XXIV th Marusia Beek Library Competition for children and young people, 1997, P. 7].

Вільний світ пробудився і пізнав правду про цю страшну сторінку нашої історії завдяки таким відважним правдолюбам як Малком Магерідж, Вільям Баклі, Роберт Конквест (автор праці «Жнива скорботи» [Conquest, 1986.] та Джеймс Мейс, який був піонером у дослідженні двох важливих явищ історії України ХХ ст. Його докторська дисертація «Комунізм і дилеми національного визволення: національний комунізм в радянській Україні, 1918–1933» стала першим науковим дослідженням з цієї теми у зарубіжній та українській історіографії, а другою темою, яка стала покликанням його життя, був Голодомор [Мейс, 2007, С. 185]. Звичайно, за це вони заслуговують на велику шану та вдячність від українського народу. Однак не пізнали б і вони всієї правди про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні, якби не наполегливі голоси західної діаспори. Колишній голова УККА Михайло Савків стверджує, що «... українська американська громада була єдиним інформатором про Голодомор протягом більше 60-ти років» [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр.132287, арк. 127]. Першими, хто відкрив правду тих страшних років, були твори українських письменників в еміграції. Так, у 1952 р. виходить книга Дмитра Соловія «Стежка на Голготу: винищення в Україні мільйонів людей терором та штучним голодом у 1929–1933 роках» з переднім словом Матвія Стахіва, видана у Нью-Йорку, Детройті та Скрантоні у друкарні «Народної Волі» [Соловій, 1952], а в 1963 р. книга Василя Гришка «Москва сльозам не вірить: трагедія України 1933 року з перспективи 30-річчя (1933–1963) [Гришко, 1963]. У 1978 р. у Нью-Йорку вийшла друком ще одна книга Василя Гришка «Український «Голокост», 1933» [Hryshko, 1978]. Доносили світові правду про події 1932–1933 рр. твори Уласа Самчука, Олени Звичайної, Василя Барки, Ольги Мак, Докії Гуменної та

ін. Проте більшість закордонних досліджень не могли спиратися на офіційні документи, оскільки ті були засекречені, і тому апелювали до свідчень очевидців та інформаційних повідомлень преси того часу. Переосмислення радянської історії та відкриття втаємничених її сторінок почалося з епохою «гласності» часів Михайла Горбачова.

У 1986 р. з ініціативи української діаспори та науковців Гарвардського інституту українознавчих студій в Конгресі США було створено Комісію з дослідження Голоду в Україні (1986–1990 рр.). Метою конгресової комісії було «...провести дослідження Українського Голоду 1932–1933, щоб: 1) розширити знання світу про голод; 2) дати американській громадськості краще розуміння радянської системи через розкриття її ролі в подіях українського голоду» [Фонд Шоа, 2009]. Виконавчим директором і основною фігурою конгресово–президентської Комісії був Джон Мейс. Він разом з невеликою групою дослідників, яким допомагали члени Громадського Комітету Вшанування Жертв Голодомору (створений у 1983 р. українськими свідками Голодомору в Чикаго), підготував доповідь Конгресу США. На основі глибокого аналізу архівних документів, праць дослідників із діаспори, книг американських та англійських журналістів, дисидентської радянської літератури, матеріалів радянської української преси та інших джерел було зроблено висновок щодо причин і наслідків голодомору. Головний із них – «Йосип Сталін і його оточення вчинили геноцид проти українців у 1932–1933 рр.» та «Американський уряд вчасно отримував достатньо інформації про голод 1932–1933 років в Україні, однак не визнав цього публічно й по суті не реагував» [Investigation of the Ukrainian Famine 1932–1933, P. 7]. Зазначимо, що у цій доповіді висвітлена діяльність діаспори, яка протестувала проти курсу адміністрації Франкліна Д. Рузвельта на зближення з СРСР та домагалася надати допомогу мільйонам голодуючих в Україні. Однак їх зусилля виявилися марними через цілковиту байдужість тодішньої американської адміністрації. Більше того, 16 листопада 1933 р. США офіційно визнали Радянський Союз – у найтрагічніший для України момент національної історії. У листопаді-грудні 1933 р. в багатьох містах Америки проходили марші протесту української громади проти визнання Сполученими Штатами радянського уряду, який масово виморював українців голодом.

18 листопада 1933 р. 8 тис. українців вийшли в Нью-Йорку на знак протесту, а 17 грудня 5 тис. українських американців протестували у Чикаго [Голодомор–геноцид 1932-33 роки в Україні і Америці, С. 2]. Також українсько-американська громада вимагала дій від Конгресу США. Так, 28 травня 1934 р. Гамільтон Фіш, конгресмен від Нью-Йорку вніс на розгляд Палати представників проект резолюції, в якій «...радянський уряд звинувачувався в голоді на Україні, висловлювалося співчуття українському народу та містився заклик до радянського уряду дозволити надавати продовольчу допомогу» [Голодомор–геноцид 1932-33 роки в Україні і Америці, С. 2]. Однак до голосування тоді так і не дійшло, значно мірою через політичні мотиви. І лише у 1988 р. (через

55 р.) Америка продемонструвала спроможність демократичного суспільства визнати історичну правду та здатність до морального каяття, адже доповідь конгресово-президентської Комісії стала першим визнанням на державному рівні великого голоду в Україні 1932–1933 рр. актом геноциду, вчиненого комуністичним режимом проти української нації.

Зазначимо, що українська діаспора США і до сьогодні займає активну позицію у висвітленні трагічних подій 1932–1933 рр., адже світ має про це знати, у свідомості поколінь має закарбуватися глибоке розуміння того, що подібне ніде і ніколи не має повторитися. Організуються різноманітні заходи, спрямовані на забезпечення визнання міжнародною громадою, зокрема американською громадськістю, місцевим політичним істеблшментом Голодомору 1932-1933 років в Україні актом геноциду проти українського народу [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13287, арк. 196].

Напередодні відзначення 60-ї річниці трагічних подій 1932–1933 рр. заходами Громадського комітету Вшанування Жертв Голодомору за пожертви української громади було завершено спорудження першого пам'ятника жертвам Геноциду 1932–1933 рр., який встановили на площі в передмісті Чикаго [Мищенко, 2010, С. 3].

Наприкінці 2002 р. створено Фундацію Українського Геноциду – США, яка основною метою своєї діяльності визначила «...відкрити справжнє обличчя російської імперії і донести правду світові про злочини супроти людства, а особливо супроти українського народу» [Виступ голови Фундації Українського Геноциду–США Миколи Мищенка, 2007, С. 2]. Адже Голодомор – це не тільки сім мільйонів життів, а й 66 тонн золота, 1 439 тонн срібла, діаманти, антикваріат тощо. До цього часу ще ніхто не сказав усьому світові, що Голодомор був не тільки найбільшим в історії геноцидом, а й наймасштабнішим та найефективнішим грабунком людей. Такою собі золото заготівлю, золотою лихоманкою по-комуністичному. Де жертви самі дістають і несуть завойовникам свої родові скарби. Лиш би відстрочити смерть. А, може, й вижити... [Надоша, Гонський, 2007, С. 17].

Українська діаспора в контексті привернення уваги до Голодомору співпрацює з Українським кокусом у Конгресі США. Зокрема, було досягнуто домовленості з офісом конгресмена Сандрі Левіна щодо прийняття резолюції, яка дозволила провести фотовиставку в Конгресі, присвячену 70-ій річниці голодомору в Україні [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13287, арк. 197].

У квітні 2003 року в Американському журналі міжнародного права, одному з найбільш впливових та авторитетних у світі періодичних видань у сфері міжнародного права і міжнародних відносин, вийшла велика за обсягом стаття Дейвіса Маркуса під назвою «Злочини голодомору в міжнародному праві» [Marcus, 2003]. Констатуючи факт мало вивченості проблематики з точки зору міжнародно-правової доктрини, а також підкреслюючи ту обставину, що саме застосування керівництвом окремих держав практики терору голодом представляє собою один із найбільш «зручних та дешевих» механізмів

внищення частини населення власної країни, автор, серед іншого, робить висновок про необхідність визнання міжнародним співтовариством штучного Голодомору як злочин проти людства [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13287, арк. 41]. У листопаді 2003 р. провідні українські ЗМІ в США (газети «Свобода», «Америка», «The Ukrainian Weekly») надрукували цілу низку матеріалів на вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13287, арк. 119]. Також з цією метою проведено ряд заходів, серед яких: демонстрація меморіальної виставки та проведення пам'ятного концерту в штаб-квартирі ООН, проведення панахиди в Соборі св. Патрика та скорботної ходи вулицями Нью-Йорка, під час якої роздавали листівки з правдивою інформацією про Голодомор [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13286, арк. 56–57].

Проведення широкомасштабної роботи українською громадою США з метою висвітлення правди про Голодомор 1932–1933 рр. принесло свої результати. Палата Представників Конгресу США в резолюції № 356 від 20 жовтня 2003 р. «...одногосно визнала Голодомор в Україні актом терору і масового вбивства, направленим проти українського народу» [House of Representatives adopts resolution on Famine of 1932–1933, P. 1]. Президент Джордж Буш, звертаючись до українського народу з нагоди 70-ї річниці Голодомору заявив, що «світ повинен винести урок з цієї чорної сторінки історії задля майбутніх поколінь і задля недопущення подібних жакіть у майбутньому». Також він наголосив, що «...американці приєднуються до вшанування пам'яті загиблих і підтверджують відданість принципам свободи, порозуміння і моральної підтримки. Сполучені Штати мають честь бути другом України, і надалі допомагатимуть її громадянам у зусиллях, спрямованих на зміцнення демократії і ринкової економіки» [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13287, арк. 86]. Ще одним важливим здобутком стало те, що 5 серпня 2005 р. стараннями Фондації Українського Геноциду-США губернатор штату Іллінойс Род Благоевич підписав поправку «Вивчення Геноциду НВ 312», згідно з якою «...вивчення трагедії Українського Геноцидного Голодомору є обов'язковим в освітянській шкільній мережі штату Іллінойс» [Міщенко, 2010, С. 3]. Також у штаті Пенсільванія включили інформацію про Голодомор до навчальних планів середніх шкіл [Савків, 2008, С. 294]. Триває робота над тим, щоб адаптувати ці навчальні плани для усіх штатів.

Зазначимо, що українська громада США виступила з ініціативою спорудження у Вашингтоні пам'ятника жертвам Голодомору 1932–1933 рр. [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13286, арк. 190]. У лютому 2003 р. в Палаті представників Конгресу США (за номером 591) був зареєстрований відповідний законопроект, який підтримали 30 конгресменів [ГАМЗС України, ф.1, оп.5, спр. 13287, арк.196]. До голосу української діаспори прислухалися і, 13 жовтня 2006 р. президент Джордж Буш підписав закон про виділення ділянки федеральної землі у Вашингтоні для побудови пам'ятника жертвам Голодомору 1932–1933 рр. [Романів, 2010, С. 130]. 2 грудня 2008 р. в рамках відзначення 75-річниці трагедії

у центрі Вашингтона посвятили місце, де з часом стоятиме пам'ятник жертвам українського Голодомору [Байдюк, 2008, С. 5]. «Пам'ятник для відзначення жертв Голодомору, геноциду проти українського народу, який буде збудовано у Вашингтоні, потрібний не тільки для американців, – наголошує Тарас Гунчак. – Цей пам'ятник потрібний для цілого світу, щоб люди бачили, яку трагедію тоталітарна система може принести для народу, який творив життя, який будував економічну базу, але який хотів обороняти особисті національні та громадські права [Дулерайн, 2012].

Без перебільшення, історична подія відбулася 7 листопада 2015 року, саме цього дня тисячі американців українського походження та українців, що проживають у США, прибули до американської столиці – Вашингтона. У центрі міста офіційно відкрили Меморіал жертвам Голодомору 1932-33 років. Пам'ятник встановлено неподалік будинку Конгресу, поруч із центральним вокзалом Вашингтона, через який до американської столиці щороку потрапляють мільйони людей. Сподіваємося, бодай частина з них зупиниться біля Меморіалу й прочитає, що присвячений він мільйонам українців, замордованих голодом у «цивілізованому» 20-му столітті.

Українська громада щороку проводить в Сполучених Штатах Америки різноманітні заходи з метою вшанування жертв Голодомору 1932–1933 рр. на яких «...читаються прокламації та листи до громади з нагоди річниці Голодомору від Президента США, Президента України, губернаторів, членів Конгресу» [Олексій, 2010, С. 221]. Окрім цього, 23 листопада 2009 р. в присутності багатьох дипломатів ООН, в головному дипломатичному вході до Організації Об'єднаних Націй було відкрито архівну фотовиставку, присвячену 76-й річниці Голодомору в Україні 1932–1933 рр., а 22 січня 2010 р. на каналі «Fox News» транслювалася 1-годинна документальна програма під назвою: «Революційний : Жити вільно... або померти». Значна частина програми була присвячена перегляду кадрів про геноцид українського народу – Голодомор. У програмі було інтерв'ю з тодішнім президентом Віктором Ющенком і коментарі професора Тараса Гунчака [Олексій, 2010, С. 221]. У 2011 році Світовий Конгрес Українців розпочав акцію Міжнародної «Свічки моління» під гаслом «Не дамо згасити свічку пам'яті», метою якої було поінформувати світ про справжні причини Голодомору [Олексій, 2011, С. 335]. 20 листопада Міжнародна молитва і Свічка пам'яті, які розпочали свій шлях з України і пройшли через 33 країни були на вшануванні в Катедрі св. Патрика в Нью-Йорку. Після панахиди виступили Вільям Повп, старший радник представників США в ООН, який від імені уряду США заявив, що «Голодомор був штучно спричиненою трагедією, в якій мільйони людей померли від голоду... Це була розрахована спроба зламати волю народу України і його прагнення до самовизначення. Але вона не вдалася, тому що народ України ніколи не втрачав надію, що його батьківщина буде вільною». Сенатор Чарльз Шумер в свою чергу висловив подяку колишньому президентові Бушу за підписання

закону про виділення ділянки федеральної землі у Вашингтоні на побудову пам'ятника жертвам Геноциду в Україні [Олексій, 2011, С. 336].

Зазначимо, що на сьогодні, крім Палати Представників Конгресу США, Голодомор в Україні визнали: Парламент Естонії, Сенат Канади, Палата сенаторів Національного конгресу Аргентинської Республіки, Сенат Парламенту Австралії, Державні Збори Угорської Республіки, Сейм Литовської Республіки, Парламент Грузії, Сейм Республіки Польща, Парламент Республіки Перу, Парламент Королівства Іспанії, Палата Представників Конгресу Республіки Колумбія, Палата Депутатів Національного Конгресу Мексики, Сейм Латвійської Республіки, Сенат Національного конгресу Республіки Парагвай, Національний Конгрес Республіки Еквадор, Палата Депутатів Республіки Чилі, Палата депутатів Парламенту Чеської Республіки, Національна Рада Словацької Республіки, а також 3 липня 2008 року на 17-й щорічній сесії Парламентської асамблеї ОБСЄ ухвалена резолюція «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» та Європейський парламент 23 жовтня 2008 р. ухвалив Резолюцію, якою визнав Голодомор (штучний голод 1932-33 років) жахливим злочином проти народу України та людяності, рішуче засудив дії, спрямовані проти українського селянства, які характеризувалися масовим знищенням і порушенням прав та свобод людини, висловив співчуття українському народові, який постраждав від цієї трагедії, та вшановував тих, хто загинув внаслідок штучного голоду 1932-1933 років; закликав країни, які виникли після розпаду Радянського Союзу, відкрити свої архіви для всебічного вивчення, з тим, щоб повноцінно розкрити та дослідити причини та наслідки трагедії [Не дамо згасити свічу пам'яті]. Станом на 2021 рік Голодомор-геноцид визнали на державному рівні у 15 країнах, а також дві церкви: Римокатолицька церква (Ватикан) та Константинопольська церква [Ткачук, 2021]. Проте, як зазначає Аскольд Лозинський: «Українська громада США несе на собі найбільшу вагу у справі висвітлення та вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. і, таким чином, є прикладом для інших країн, а також ООН» [Президент Світового Конгресу Українців про плани відзначення 75-х роковин Голодомору–геноциду, 2007, С. 4].

Тема Голодомору 1932–1933 рр. в Україні така страшна і глибока, що, мабуть, мине немало часу, поки вона буде вивчена і усвідомлена українцями і світом. Проте етнічні українці та українці в діаспорі мають докладати максимум зусиль, щоб висвітлювати всю правду та гідно вшановувати пам'ять усіх жертв геноциду українського народу. Вшановуючи їхню пам'ять, ми будемо пам'ятати, хто ми є. Не слід забувати, що ми нація, з якою боролися, нація, якої прагнули позбутися. Але вони вистояли, вони вижили для того, щоб зараз жили ми...

Список літератури

1. *The fourth generation speaks the famine of 1933 in Ukraine through my eyes. Essay by winners of the XXIVth Marusia Beek Library Competition for children and young people. Published by the WFUWO. Toronto, 1997. 71 s.*
2. *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine / Robert Conquest. New York, 1986. 456 s.*
3. Мейс Д. Штучний голод 1933 р. в Радянській Україні: що сталося й чому? / Д. Мейс // Український історичний журнал : Науковий журнал. 2007. № 1. С. 185–200.
4. Соловій Д. Стежками на голготу: винищення в Україні мільйонів людей терором та штучним голодом в 1929-1933 роках. Нью-Йорк-Детройт-Скрентон, 1952. 85 с.
5. Гришко В. Москва сльозам не вірить: трагедія України 1933 року з перспективи 30-річчя (1933–1963). Нью-Йорк : Видання ДОБРУС'у в США, 1963. 67 с.
6. Vasyi. I. Hryshko. «The Ukrainian HOLOCAUST, 1933». Published by Dobrus–Suzero. New York–Toronto, 1978. 128 s.
7. Голодомор в Україні. Людський вимір трагедії. URL: http://sfi.usc.edu/cms/files/pdf/Holodomor_Introduction.pdf
8. Міністерства Закордонних справ України. Ф 1. Основний фонд. Оп. 5. Спр. 13287 Питання культурних зв'язків з закордоном (загальне). 215 арк.
9. *Investigation of the Ukrainian Famine 1932–1933. Report to Congress Commission on the Ukraine Famine. United States Government Printing Office. 1988. S. 7.*
10. Голодомор–геноцид 1932-33 роки в Україні і Америці. Доповідь п. Мотрі Мельник // Час і події (США). 2010. 23 вересня. С. 2.
11. Міщенко Микола. Коротенька довідка про Фундацію Українського Геноциду – США / М. Міщенко // Час і події (США). 2010. 15 вересня. С. 3.
12. Виступ голови Фундації Українського Геноциду–США Миколи Міщенка // Час і події (США). 2007. 20 вересня. С. 2.
13. Marcus David. *Famine Crimes in International Law / D. Marcus // American Journal Law. 2003. vol. 97. S. 245-281.*
14. МЗС України. Ф.1. Основний фонд. Оп. 5. Спр. 13286 Питання культурних зв'язків з закордоном (загальне). 199 арк.
15. *House of Representatives adopts resolution on Famine of 1932–1933 // The Ukrainian Weekly. 2003. 26 October. S. 1, 6.*
16. Савків Михайло. Звіт Українського конгресового комітету Америки (серпень 2003 – серпень 2008) // IX Конгрес СКУ. Звіти 2003–2008. 20-22 серпня 2008 року. Український дім. Київ, Україна. URL: <http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/%D0%86%D0%A5congress/Knyha-zvitiv2003-2008.pdf>
17. Романів Стефан. Звіт голови Міжнародного координаційного комітету СКУ в справі Голодомору (серпень 2009 р. – липень 2010 р.).

- URL:http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Book2010.pdf
18. Тамара Олексій. Звіт із діяльності Українського Конгресового Комітету Америки (вересень 2009-червень 2010). Річні загальні збори Світового Конгресу Українців. 22–23 серпня 2010 р. Перемишль, Польща. URL: http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/UCCA.pdf
 19. Тамара Олексій. Звіт із діяльності Українського Конгресового Комітету Америки (вересень 2010-червень 2011). Річні загальні збори Світового Конгресу Українців. 21–23 серпня 2011 р. Київ, Україна. URL:http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2011/Reports/UCCA.pdf
 20. Дулерайн Юрій. У Вашингтоні дали остаточну згоду на пам'ятник жертвам Голодомору в Україні. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24718725.html>
 21. Байдюк Зореслав. У Вашингтоні посвятили місце під пам'ятник Голодомору / З. Байдюк // Український Клівленд. 2008. листопад–грудень. Випуск 11–12 (19–20). С. 5.
 22. Не дамо згасити свічу пам'яті. Офіційне визнання міжнародною спільнотою. URL: <http://www.holodomor33.org.ua/category?id=15>
 23. Надоша Олег, Гонський Володимир. Голодомор – це не тільки сім мільйонів життів, а й 66 тонн золота, 1439 тонн срібла, діаманти, антикваріат, тощо / О. Надоша, В. Гонський // Український Клівленд. 2007. Вересень. Випуск 5 (5). С. 17, 24.
 24. Президент Світового Конгресу Українців про плани відзначення 75-х роковин Голодомору–геноциду / Час і події. 2007. 20 вересня. С. 4.
 25. Визнання Голодомору в світі: які країни визнали факт злочину проти української нації, а які – ні. URL: https://24tv.ua/viznannya-golodomoru-sviti-yaki-krayini-viznali-novini-rosiyi_n1801686

References

1. Mace D. *The Artificial Famine of 1933 in Soviet Ukraine: What Happened and Why?* / D. Mace // *Ukrainian Historical Journal: Scientific Journal*. 2007. № 1. S. 185–200.
2. Soloviy D. *Paths to Golgotha: the extermination of millions of people in Ukraine by terror and artificial famine in 1929-1933*. New York-Detroit-Scranton, 1952. 85 s.
3. Grishko V. *Moscow does not believe in tears: the tragedy of Ukraine in 1933 from the perspective of the 30th anniversary (1933-1963)*. New York: DOBRUS Publication in the United States, 1963. 67 s.
4. *The Holodomor in Ukraine. The human dimension of tragedy*. URL: http://sfi.usc.edu/cms/files/pdf/Holodomor_Introduction.pdf

5. *The Holodomor-genocide of 1932-33 in Ukraine and America. Report by Mr. Motry Melnyk // Time and Events (USA). 2010. September 23. S. 2.*
6. *Speech by Mykola Mishchenko, Chairman of the Ukrainian Genocide Foundation, USA // Time and Events (USA). 2007. 20 September. S. 2.*
7. *Mykhailo Savkiv. Report of the Ukrainian Congressional Committee of America (August 2003 - August 2008) // IX UWC Congress. Reports 2003–2008. August 20-22, 2008 Ukrainian house. Kyiv, Ukraine. URL: <http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/%D0%86%D0%A5congress/Knyha-zvitiv2003-2008.pdf>*
8. *Romanov Stefan. Report of the UWC International Coordinating Committee on the Holodomor (August 2009 - July 2010). URL: http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2010/Book2010.pdf*
9. *Tamara Alexey. Report on the activities of the Ukrainian Congressional Committee of America (September 2009-June 2010). Annual General Meeting of the World Congress of Ukrainians. August 22-23, 2010. Przemyśl, Poland. URL: http://www.ukrainianworldcongress.org/UserFiles/File/Annual_Meetings_2011/Reports/UCCA.pdf*
10. *Dulerain Yuri. Washington has finally agreed on a monument to the victims of the Holodomor in Ukraine. URL: <http://www.radio-svoboda.org/content/article/24718725.html>*
11. *Baidyuk Zoreslav. A place dedicated to the Holodomor monument was dedicated in Washington / Z. Baidyuk // Ukrainian Cleveland. 2008. November-December. Issue 11–12 (19–20). S. 5.*
12. *We will not let the candle of remembrance go out. Official recognition by the international community. URL: <http://www.holodomor33.org.ua/category?id=15>*
13. *Nadosha Oleg, Gonsky Vladimir. The Holodomor is not only seven million lives, but also 66 tons of gold, 1439 tons of silver, diamonds, antiques, etc. / O. Nadosha, V. Gonsky // Ukrainian Cleveland. 2007. September. Issue 5 (5). S. 17, 24.*
14. *President of the World Congress of Ukrainians on plans to commemorate the 75th anniversary of the Holodomor-genocide / Time and events. 2007. 20 September. S. 4.*
15. *Recognition of the Holodomor in the world: which countries recognized the fact of a crime against the Ukrainian nation, and which - no. URL: https://24tv.ua/viznannya-golodomoru-sviti-yaki-krayini-viznali-novini-rosiyi_n1801686*
- 16.